

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри земельного кадастру
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора економічних наук, професора **МЕДИНСЬКОЇ Наталії Василівни**
на дисертаційне дослідження **ГРОМОВА Сергія Сергійовича**
на тему: **«Фінансування територій природно-заповідного фонду України
у військовий та післявоєнний час»**,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

Актуальність обраної теми. Тема дисертації «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час» є надзвичайно актуальною в умовах сучасних викликів, зумовлених воєнною агресією російської федерації проти України, значними втратами природних екосистем, погіршенням стану біорізноманіття та необхідністю відновлення природоохоронної сфери у післявоєнний період. Воєнні дії суттєво загострили проблеми фінансового забезпечення територій природно-заповідного фонду, спричинили обмеження бюджетних ресурсів, ускладнили залучення інвестицій та міжнародної фінансової допомоги, а також актуалізували потребу в пошуку нових підходів і механізмів фінансування природоохоронної діяльності.

Особливої ваги набуває вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду в контексті виконання Україною міжнародних природоохоронних зобов'язань, реалізації євроінтеграційного курсу та досягнення Цілей сталого розвитку. Відновлення пошкоджених природних комплексів, розширення територій природно-заповідного фонду, забезпечення належного рівня їх охорони та збереження біорізноманіття потребують формування ефективної системи фінансового забезпечення, здатної інтегрувати бюджетні, позабюджетні, міжнародні, грантові та приватні джерела фінансування.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю наукового обґрунтування напрямів диверсифікації джерел фінансування територій природно-заповідного фонду, удосконалення механізмів залучення міжнародної технічної допомоги, грантових ресурсів, інструментів публічно-приватного партнерства, «зеленого» інвестування, екосистемних платежів та вуглецевого фінансування. Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню фінансової стійкості природоохоронних установ, ефективному управлінню природно-заповідним фондом та створенню належних передумов для післявоєнного екологічного відновлення України.

Таким чином, дослідження теоретичних засад, методичних підходів і практичних механізмів фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час є своєчасним, актуальним і має вагоме наукове та практичне значення. Його результати можуть стати підґрунтям для вдосконалення державної політики у сфері

фінансового забезпечення природно-заповідного фонду, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, збереження природної спадщини України та забезпечення екологічно збалансованого післявоєнного розвитку держави.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Аналіз матеріалів дисертації, а також інших наукових матеріалів, поданих здобувачем разом із дисертацією, свідчить про належний рівень обґрунтованості отриманих наукових результатів, достовірність сформульованих висновків та практичних рекомендацій. Це забезпечено застосуванням сучасного методологічного інструментарію, використанням широкої інформаційної бази та комплексним підходом до дослідження проблем фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

Методологічна основа дисертаційного дослідження характеризується комплексністю, логічною послідовністю та відповідністю поставленим меті й завданням. Для розв'язання визначених наукових завдань автором використано широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, застосування системного підходу дало змогу комплексно дослідити особливості функціонування системи фінансування територій природно-заповідного фонду та обґрунтувати напрями її вдосконалення в умовах воєнного стану й післявоєнного відновлення. Використання економіко-статистичних методів забезпечило ґрунтовний аналіз сучасного стану, тенденцій і проблем фінансового забезпечення природно-заповідного фонду, оцінку динаміки бюджетного фінансування, інвестиційної підтримки та інших джерел фінансових ресурсів.

Позитивної оцінки заслуговує використання методів економіко-математичного аналізу, зокрема кореляційно-регресійного моделювання, що дало змогу виявити основні чинники, які впливають на обсяги фінансування територій природно-заповідного фонду, та підтвердити отримані наукові результати кількісними розрахунками. Використання графічних методів забезпечило наочне представлення результатів дослідження, а застосування абстрактно-логічного методу сприяло формуванню теоретичних узагальнень, обґрунтуванню висновків і розробленню практичних рекомендацій щодо вдосконалення фінансового механізму функціонування територій природно-заповідного фонду із урахуванням міжнародного досвіду та сучасних викликів.

Інформаційна база дослідження є достатньою, репрезентативною та відповідає предмету дослідження. Вона охоплює нормативно-правові акти України, офіційні статистичні дані, матеріали центральних органів виконавчої влади, документи міжнародних організацій, аналітичні матеріали, результати досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, а також власні наукові розробки автора. Використання зазначених джерел забезпечило високий

рівень достовірності отриманих результатів, належну аргументованість наукових положень, обґрунтованість висновків і практичну цінність запропонованих рекомендацій.

Загалом дисертаційне дослідження характеризується належним рівнем методологічної обґрунтованості, достовірності отриманих результатів та переконливістю сформульованих наукових положень, що підтверджує їх наукову і практичну значущість.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. За результатами аналізу дисертації та поданих супровідних матеріалів слід відзначити належний рівень наукової новизни отриманих результатів. Вона полягає в удосконаленні теоретико-методичних засад фінансування територій природно-заповідного фонду України, розвитку інституційних підходів до фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності та обґрунтуванні сучасних механізмів мобілізації фінансових ресурсів для збереження біорізноманіття й відновлення природних екосистем у воєнний та післявоєнний періоди.

Серед результатів, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, насамперед заслуговує на увагу розроблена автором дорожня карта трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України, яка передбачає поетапне впровадження організаційно-економічних, інституційних та фінансових заходів, спрямованих на диверсифікацію джерел фінансування, розширення використання міжнародної фінансової допомоги, розвиток механізмів публічно-приватного партнерства та впровадження сучасних ринкових інструментів фінансування природоохоронної діяльності.

Наукову цінність становить також удосконалення теоретичного підходу до формування системи принципів фінансування територій природно-заповідного фонду, що базується на їх ієрархічній структуризації за базовим, системним і функціональним рівнями. Запропонований підхід забезпечує комплексне поєднання екологічних, інституційних, економічних і фінансових аспектів розвитку природно-заповідного фонду та створює підґрунтя для формування адаптивної системи його фінансового забезпечення.

До наукових результатів, що отримали подальший розвиток, належить авторська концепція формування інституційних засад організації та фінансування територій природно-заповідного фонду, яка ґрунтується на інтеграції державних, місцевих і міжнародних фінансових механізмів, враховує сучасні євроінтеграційні процеси, розвиток бюджетної децентралізації та трансформацію міжнародної природоохоронної політики.

Позитивної оцінки заслуговує удосконалення класифікації форм, методів та інструментів фінансування природно-заповідного фонду шляхом розширення її сучасними фінансово-інвестиційними інструментами, що сприяє формуванню багатоканальної системи залучення ресурсів, підвищенню інвестиційної активності та зміцненню фінансової стійкості природоохоронної сфери.

Практичний інтерес становить також удосконалення інституційно-фінансових засад капіталізації суб'єктів природно-заповідної справи на основі інтеграції механізмів вуглецевого кредитування та використання карбонових сертифікатів, що створює додаткові можливості для монетизації екосистемних послуг, диверсифікації фінансових ресурсів і зміцнення фінансової спроможності установ природно-заповідного фонду.

Отримані результати мають вагомe теоретичне та практичне значення, оскільки сприяють удосконаленню системи фінансування територій природно-заповідного фонду України, розширенню можливостей залучення фінансово-інвестиційних ресурсів, підвищенню ефективності використання бюджетних і позабюджетних коштів та формуванню інституційних передумов для збереження біорізноманіття, відновлення природних екосистем і реалізації державної екологічної політики в умовах воєнного та післявоєнного розвитку.

Загалом наведені в дисертації положення, що характеризують наукову новизну, є достатньо обґрунтованими, мають теоретичну цінність, практичну спрямованість та свідчать про особистий внесок здобувача у розвиток теорії та практики фінансового забезпечення територій природно-заповідного фонду України.

Метою дисертації є обґрунтування теоретичних положень, удосконалення методичних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди на основі диверсифікації джерел фінансового забезпечення, удосконалення фінансово-інвестиційних механізмів та врахування сучасних екологічних, економічних і інституційних викликів сталого розвитку.

Структура дослідження дала змогу логічно й послідовно розкрити сутність проблеми фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний періоди, забезпечила досягнення поставленої мети та виконання визначених завдань. Дисертація ґрунтується на комплексному аналізі сучасних теоретичних підходів і практики фінансового забезпечення природоохоронної діяльності, враховує сучасні виклики воєнного часу, процеси післявоєнного відновлення та євроінтеграційні пріоритети України, що свідчить про високий рівень наукової підготовки здобувача.

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел і додатків.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Отримані в дисертації результати мають вагомe наукове та практичне значення. Наукова цінність дослідження полягає у розвитку теоретико-методичних засад фінансування територій природно-заповідного фонду України, удосконаленні концептуальних підходів до формування системи їх фінансового забезпечення

та обґрунтуванні сучасних фінансово-інвестиційних механізмів, адаптованих до умов воєнного та післявоєнного розвитку держави.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання при формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, удосконаленні механізмів фінансування територій природно-заповідного фонду, підготовці стратегічних документів щодо післявоєнного відновлення природоохоронної сфери, а також під час розроблення програм залучення міжнародної фінансової допомоги, грантових ресурсів, інструментів публічно-приватного партнерства, «зеленого» інвестування та інших сучасних джерел фінансування.

Запропоновані в дисертації науково-методичні підходи можуть бути використані у практичній діяльності профільних міністерств, органів державної влади та місцевого самоврядування, адміністрацій установ природно-заповідного фонду, а також під час підготовки програм соціально-економічного й екологічного розвитку територій та розроблення нормативно-правових актів у сфері природоохоронної діяльності.

Результати дослідження становлять інтерес і для закладів вищої освіти та наукових установ, оскільки можуть бути використані в освітньому процесі під час викладання дисциплін економічного, фінансового та екологічного спрямування, а також у подальших наукових дослідженнях, присвячених питанням фінансування природоохоронної діяльності, управління природно-заповідним фондом і забезпечення сталого розвитку.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах ініціативної теми «Фінансова стратегія сталого розвитку економіки України: інструменти, ризики та механізми адаптації» (номер державної реєстрації 0125U003409).

Загалом отримані результати мають достатній рівень наукової та практичної значущості, характеризуються актуальністю, можуть бути рекомендовані до практичного впровадження та становлять інтерес для органів державного управління, наукової спільноти й закладів вищої освіти.

Повнота викладення основних положень дисертації в опублікованих працях. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 12 наукових праць, з яких 4 статті у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей.

Одержані в дисертації наукові результати мають вагомe теоретичне та практичне значення для розвитку фінансово-інвестиційного забезпечення природно-заповідної справи України в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення. Теоретичні узагальнення, аналітичні розробки, методичні підходи та практичні рекомендації автора спрямовані на вирішення актуальних завдань удосконалення системи фінансування територій природно-

заповідного фонду, розширення фінансової бази природоохоронної діяльності та підвищення ефективності управління природним капіталом. Практична цінність дисертації підтверджується впровадженням її результатів у діяльність природоохоронних установ та громадських організацій. Зокрема, у Черемському природному заповіднику використовуються результати дослідження, пов'язані з оцінюванням тенденцій фінансування територій природно-заповідного фонду України та обґрунтуванням стратегічних напрямів трансформації системи їх фінансового забезпечення у післявоєнний період. Важливе прикладне значення мають пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування природоохоронної діяльності, адаптації кращих європейських практик фінансово-інвестиційного забезпечення та впровадження сучасних механізмів ресурсного забезпечення розвитку природоохоронної інфраструктури.

У діяльності Українського товариства охорони птахів застосовуються розроблені автором методичні підходи до аналізу та оцінювання фінансування природно-заповідного фонду, що базуються на визначенні структурних і динамічних параметрів фінансового забезпечення природоохоронних заходів та врахуванні впливу інфляційних процесів на реальні обсяги фінансування. Практичне значення мають також результати економіко-математичного моделювання, які дозволяють оцінювати ефективність бюджетного фінансування та визначати вплив макроекономічних і фінансово-бюджетних чинників на розвиток природно-заповідної справи.

Науково-практичні положення дисертації впроваджено в діяльність природного заповідника «Древлянський», де використовуються запропоновані автором підходи до формування інституційних засад організації та фінансування територій природно-заповідного фонду, а також рекомендації щодо вдосконалення фінансово-інвестиційних механізмів розвитку природоохоронної діяльності відповідно до міжнародних стандартів та європейських підходів у сфері збереження біорізноманіття.

Вагоме значення результати дослідження мають і для освітнього процесу. Теоретичні положення та методичні розробки дисертації використовуються під час підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». У навчальний процес впроваджено матеріали щодо сучасних моделей фінансування природно-заповідного фонду, механізмів публічно-приватного партнерства, інструментів грантового, проєктного та змішаного фінансування, а також підходів до використання «зелених» фінансових інструментів, вуглецевого кредитування та інших інноваційних механізмів залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення потреб природоохоронної сфери.

Зазначене свідчить про високий рівень практичного значення дисертації та можливість широкого використання її результатів у природоохоронній діяльності, системі державного управління та освітньому процесі.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація та наукові публікації, у яких апробовано й висвітлено основні результати дослідження, відповідають принципам академічної доброчесності та вимогам чинного законодавства у сфері наукової діяльності. Проведений аналіз поданих матеріалів не дає підстав для виявлення ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів дослідження. Усі використані наукові джерела належним чином ідентифіковані, процитовані та відображені у списку використаних джерел, що свідчить про дотримання здобувачем етичних стандартів наукової комунікації та коректне використання результатів наукових напрацювань інших авторів.

Дисертацію написано державною мовою відповідно до вимог, що висуваються до наукових праць такого рівня. Робота характеризується належною логікою побудови, послідовністю викладення матеріалу, аргументованістю висновків та внутрішньою узгодженістю структурних елементів. Структура дисертації відповідає меті, завданням, предмету та об'єкту дослідження, що забезпечує цілісне сприйняття отриманих результатів і належний рівень їх наукової інтерпретації.

Текст дисертації вирізняється чіткістю наукових формулювань, коректністю використання спеціальної термінології та достатнім рівнем теоретичного узагальнення. Стиль викладення матеріалу відповідає вимогам наукового дискурсу, а якість мовного та технічного оформлення роботи свідчить про належний рівень її підготовки. Представлені таблиці, рисунки, схеми та інші ілюстративні матеріали органічно доповнюють текстову частину дослідження, підвищують наочність викладу та сприяють більш повному розкриттю змісту отриманих наукових результатів.

Дискусійні положення й недоліки дисертації. Відзначаючи високий рівень виконаного дослідження, актуальність обраної тематики та наукову значущість отриманих результатів, доцільно звернути увагу на окремі положення дисертації, які мають дискусійний характер і можуть бути предметом подальшого наукового обговорення.

1. У підрозділі 2.1, який присвячено розгляду інституційних засад функціонування системи фінансування територій природно-заповідного фонду на загальнонаціональному та місцевому рівнях, здобувач ретельно проаналізував проблеми, передумови, завдання та напрями реалізації Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року (рис. 2.1, с. 110). Потребує додаткових пояснень логіка розширеного розгляду складових означеної Загальнодержавної програми, термін реалізації котрої завершився у 2020 році.

2. У табл. 2.1, с. 122, де приведено динаміку основних показників фінансування капітальних інвестицій і поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища в Україні у 2007–2024 роках, потребує додаткового пояснення, зокрема через ідентифікацію основних факторів впливу, факт різкого скорочення у 2021 році порівняно з попередніми роками частки поточних витрат у сукупних витратах на збереження біорізноманіття. Зокрема, якщо у 2007–2020 роках даний показник коливався в інтервалі 72,3–97,8 %, то у 2021 році він знизився до рівня 50,8 %.

3. На рис. 3.5, с. 196, де приведено дорожню карту трансформації системи фінансування територій природно-заповідного фонду України у післявоєнний період, складовою першого етапу трансформації сектору публічних фінансів здобувач розглядає інституціоналізацію угод публічно-приватного партнерства. Виходячи з даного контексту, доцільно було б у тексті роботи подати розширену специфікацію форм та видів публічно-приватного партнерства.

Зазначені зауваження та дискусійні положення не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, а лише відображають складність і багатогранність досліджуваної проблематики та можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Загальний висновок. Дисертація на тему: «Фінансування територій природно-заповідного фонду України у військовий та післявоєнний час» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду України в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

Отримані результати характеризуються належним рівнем наукової новизни, теоретичної обґрунтованості та практичної значущості. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, логічно взаємопов'язаними та базуються на використанні сучасного методологічного інструментарію економічних досліджень, зокрема методів системного аналізу, економіко-статистичних досліджень, кореляційно-регресійного моделювання, порівняльного аналізу та узагальнення аналітичної інформації.

Результати дослідження спрямовані на удосконалення фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронної діяльності, диверсифікацію джерел фінансування територій природно-заповідного фонду, підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та формування інституційних передумов для збереження біорізноманіття, розвитку екологічної інфраструктури й забезпечення сталого функціонування природно-заповідного фонду України в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

Теоретичні положення, наукові висновки та практичні рекомендації, представлені в дисертації, характеризуються належним рівнем обґрунтованості, логічною послідовністю та науковою новизною. Їх практична цінність полягає у можливості використання розроблених методичних підходів і прикладних рекомендацій органами державної влади та місцевого самоврядування, адміністраціями природоохоронних установ, громадськими екологічними організаціями та іншими суб'єктами природоохоронної діяльності для вдосконалення системи фінансування територій природно-заповідного фонду України.

Запропоновані у роботі підходи можуть бути використані при формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, розробленні програм фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронних заходів, диверсифікації джерел фінансування природно-заповідної справи, а також підвищенні ефективності використання бюджетних, позабюджетних та міжнародних фінансових ресурсів в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.

З огляду на актуальність теми, наукову новизну, обґрунтованість отриманих результатів, їх теоретичну та практичну значущість, а також достатній рівень апробації і публікацій здобувача, дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Громов Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

**Рецензент завідувач кафедри земельного кадастру Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, професор
Наталія МЕДИНСЬКА**